

**Висновки і перспективи щодо подальших досліджень.** На завершення підкреслимо, що в сучасному світі знань зростає усвідомлення того, що без здійснення сформульованих вище парадигмальних змін комерціалізації освіти, як і без забезпечення відповідною фінансовою підтримкою закладів освіти, вища школа не в змозі виконати свою місію підготовки молоді в конкурентоспроможних умовах, в умовах розвитку економіки знань. Таке усвідомлення породжує значну кількість практичних кроків щодо втілення нової технології створення стратегічних альянсів між освітніми установами і бізнесовими структурами, що становлять значний дослідницький інтерес, вартий подальшого вивчення.

### **Література**

1. Cardner M. Education, Science and the Future of Australia: Research, Innovation and Knowledge Transfer (A public seminar series on policy). – Australia, 2007. – 10 p.
2. Cuttance P. Stokes S. Reporting on students and school achievement. – Canberra (Australia): Department of Education, Training and Youth Affairs, 2000. – P 25-45.
3. Hill P.W. Crevola C.A. The role of Standards in Educational Reform for the 21<sup>st</sup> Century // 1999 ASCD Yearbook: Preparing Our School for the 21<sup>st</sup> Century / Ed. By D.D. Marsh. – Alexandria, VA (USA): Association for Supervision and Curriculum Development, 1999. – URL: [http://www.ascd/publications/books/1999marsh/hill\\_ch.6html](http://www.ascd/publications/books/1999marsh/hill_ch.6html).
4. Instance D., Kobayashi M. Introduction // Networks of Innovation. Towards new models of managing schools and systems. – Paris: OECD Publications, 2003. – P. 10-29.
5. Literacy and learning strategies // CONFINTEA V. – Hamburg, 1997. – P. 5-7.
6. Smith M.S., O'Day J.A. Systemic school reform // Politics of Education Association Yearbook, 1999. – P. 233-267.
7. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 680с.

УДК 378.14.034:246

**Рашковська В. І.**

РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет», доктор педагогічних наук, доцент

## **СПЕЦИФІЧНІ МЕТОДИ МИСТЕЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ В ДУХОВНОМУ РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЗАСОБАМИ ІКОНОПИСУ**

*У статті розглянуті специфічні методи мистецької педагогіки в духовному розвитку майбутнього вчителя засобами іконопису. Простежується динаміка їх педагогічного використання в поетапному духовному розвитку особистості майбутнього вчителя.*

**Ключові слова:** духовний розвиток, специфічні методи: "дотику", невербально-споглядальний, "введення" в духовний простір мистецького твору, образно-символічного аналізу, емоціогенної ситуації "внутрішньої тиші", діалогічного художнього спілкування

*В статье рассмотрены специфические методы искусствоведческой педагогики в духовном развитии будущего учителя средствами иконописи. Прослеживается динамика их педагогического использования в поэтапном духовном развитии личности будущего учителя.*

**Ключевые слова:** духовное развитие, специфические методы: "прикосновения", невербально-созерцательный, "введение" в духовное пространство художественного произведения, образно-символического анализа, емоциогенной ситуации "внутренней тишины", диалогического художественного общения

*In the article the specific methods of study pedagogics of art in spiritual development of future teacher by icon-painting are considered. The dynamics of their pedagogical use in levels spiritual development of personality of future teacher is traced.*

**Keywords:** *spiritual development, specific methods: "touches", un verbal-contemplative, "introduction" to spiritual space of artistic work, vivid-symbolic analysis, emotsiogennoy situations of "internal quiet", dialogic artistic intercourse*

**Актуальність дослідження.** Проблема духовного розвитку майбутнього вчителя набула відображення в наукових працях, спрямованих на дослідження духовності як детермінанти професійної підготовки майбутнього вчителя, *формування його педагогічної майстерності та педагогічної культури* (Б. Вульфов, В. Гриньова, Л. Губерський, І. Зязюн, В. Кан-Калик, Н. Корякіна, Л. Крамущенко, О. Олексюк, Н. Тарасевич, А. Ткаченко та ін.), зокрема в *контексті особистісно орієнтованого* (Ш. Амонашвілі, Г. Балл, І. Бех, О. Бондаревська, М. Євтух, В. Кремінь, О. Пєхота, Е. Помиткін, В. Пономаренко, В. Серіков, С. Сисоева, Т. Сущенко, Н. Щуркова, І. Якиманська та ін.) й *інтегративного підходів* (А. Алексеєнко, В. Братусь, В. Зеньковський, М. Пирогов, С. Пролєєв, Л. Сурова, Т. Тхоржевська, К. Ушинський, Т. Флоренська, Є. Шестун, О. Шикла та ін.). Проте, проблема духовного розвитку майбутнього вчителя засобами іконопису розроблена недостатньо.

Ми ґрунтуємося на інтегративному підході до проблеми духовного розвитку майбутнього вчителя. Духовний розвиток майбутнього вчителя є детермінантою його професійної підготовки у вищому навчальному закладі й визначається як цілеспрямований, особистісно орієнтований і спеціально організований навчально-виховний процес, удосконалення, впорядкування, ієрархізації розуму, почуттів та волі майбутнього вчителя, здатного сформувати в учнів загальнолюдські цінності, навчити відрізняти прекрасне і потворне, добро та зло в навколишній дійсності [3, с. 5].

**Мета** статті полягає в аналізі специфічних методів мистецької педагогіки в духовному розвитку майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами іконопису та простеженні динаміки їх педагогічного впливу в розробленій автором концептуальній моделі поетапного духовного розвитку.

**Основний зміст.** У розробленій нами концептуальній моделі духовний розвиток майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами іконопису здійснюється й складається з трьох етапів – пропедевтичного, аскіологічного та духовно-праксіологічного [2, с. 45]. У цільовому компоненті моделі визначаються завдання кожного етапу, які реалізуються через педагогічну топоніміку цілей у змісті професійної підготовки за Державним стандартом вищої освіти України зі спеціальності 6.020205 – "Мистецтво. Образотворче мистецтво". Завдання першого етапу – пропедевтичного – формування готовності майбутнього вчителя до духовного розвитку та теоретичних уявлень про шляхи духовного розвитку засобами іконопису мистецтва. Завдання другого етапу – аскіологічного – поглиблення знань тезаурусу з теоретико-концептуальних, мистецько-естетичних і психолого-педагогічних основ духовного розвитку засобами іконопису. Завдання третього етапу – духовно-праксіологічного є узагальнення та систематизація здобутих теоретичних знань, формування практичних умінь діалогічного спілкування зі здобутками іконопису мистецтва та здатності перенесення їх в професійну діяльність. Протягом всіх трьох етапів передбачаються аудиторні та поза аудиторні форми організації духовного розвитку майбутнього вчителя засобами іконопису, де використовуються як загально-педагогічні, так і

специфічні методи. Варто зазначити, що простежується певна динаміка в їхньому використанні.

Так, на пропедевтичному етапі (1-2 курси) застосовуються фрагменти лекцій із дисциплін гуманітарного та професійно-орієнтованого циклів ("Філософія", "Історія України", "Культурологія", "Релігієзнавство", "Етика і естетика"). Те ж саме можна сказати про семінари та лабораторні заняття. Самостійні й індивідуальні завдання з проблем духовного розвитку засобами іконопису мають елективний і добровільний характер. У поза аудиторний час куратори груп, за бажанням своїх вихованців, можуть влаштувати екскурсію до храму, тематичну екскурсію до художніх і краєзнавчих музеїв, провести тематичні вечори або бесіди до православних свят тощо.

Другий, аксіологічний етап концептуальної моделі (3–4-й курси навчання), об'єднує наступні предмети: "Педагогіка", "Психологія", "Історія української культури", "Етнокультурологія", "Етнопсихологія", "Історія світової культури", "Історія художньої культури", "Історія світового та вітчизняного образотворчого мистецтва", "Основи мистецтвознавства". Цей етап передбачає обов'язкове проведення лекцій, семінарів, практичних і лабораторних занять із гуманітарних і професійно-орієнтованих дисциплін із проблем духовного розвитку майбутнього вчителя засобами іконопису. Поза аудиторна робота включає різні види педагогічних практик (навчальної, виховної, пленерної, методичної, виробничої); епізодичні екскурсії до храму, театралізовані вистави до православних свят, наукові конференції, "круглі столи", лекторії, відкриті диспути тощо. Використовується інтеграція різноманітних форм: фронтальних, групових, індивідуальних, лекційних, семінарських, лабораторних, практичних, аудиторних, музейних, храмових.

На завершальному – третьому, духовно-праксіологічному етапі концептуальної моделі поетапного духовного розвитку (5-й курс навчання) об'єднуються дисципліни професійно-орієнтованого циклу ("Методика образотворчого мистецтва", "Кольорознавство", "Перспектива", "Психологія творчості". На даному етапі студентами також виконуються курсові, дипломні та кваліфікаційні роботи з моделювання реального педагогічного процесу духовного розвитку майбутнього вчителя та його корекції, узагальнюються та систематизуються здобуті теоретичні знання, формуються практичні вміння діалогічного спілкування з творами православного мистецтва та здатності переносити духовний досвід у професійну діяльність.

Враховуючи специфіку сприйняття образотворчого мистецтва, в теоретичній та практичній підготовці вчителя, окрім загально педагогічних методів, застосовуються й специфічні, у використанні яких також простежується певна динаміка. Серед них, наступні: "метод дотику", невербально-споглядальний, "введення" в духовний простір мистецького твору, образно-символічного аналізу, емоціогенної ситуації "внутрішньої тиші", діалогічного художнього спілкування

На *пропедевтичному* етапі серед специфічних, використовуються методи "дотику" та невербально-споглядальний. З їх допомогою студентами аналізуються історичний, філософський або культурологічний аспекти іконопису, за яким студенти виконують реферативні роботи. Крім того, до переліку індивідуально-творчих проектів і завдань для самостійної роботи вносяться такі теми, як "Історія написання ікони "Борис і Гліб" та її сюжет", "Православні ікони в

боротьбі за свободу і незалежність", "Святині нашого регіону". Їх аналіз сприяє патріотичному вихованню студентів.

На заняттях із вищеназваних дисциплін I етапу студенти виконували творчі письмові роботи. Їх виконання дає потенційну можливість майбутньому вчителю невербальними засобами (символи, алегорії, метафори та ін.) сприйняти духовний невидимий світ через іконопис, "доторкнутися" до мистецької специфіки його зображення, показати своє ставлення до нього, переконатися в необхідності особистого духовного життя. У студентських роботах наводяться переконання про важливість духовної основи життя особистості. "Духовна основа життя" (підкреслено автором роботи) потрібна, адже духовність – перш за все, правильна робота мозку, це правильні думки, нашими думками ми творимо світ навколо. Праця зробила з мавпи людину, але це стосується фізичного тіла. Я впевнена, що в нас є два тіла: фізичне і духовне, важливо розвивати обидва" (Надія П.). "Ікона в моєму розумінні – це вікно в духовне життя, адже те, що на ній зображено, сповнено глибокого філософського змісту. Пізнаючи ікону, пізнаєш себе, свій внутрішній, духовний світ. Варто глибше подивитися на ікону, і прояснюються події і проблеми, що, здавалося б, не можна вирішити, а вони стають зрозумілими і знаходяться шляхи їх вирішення" (Алла Т.). "Я зрозумів наскільки важливо глибоко вивчати мистецтво, адже спрощене, пряме вивчення не дає справжніх знань" (Роман Т.); "У сучасному світі матеріальна основа життя ставиться на перше місце. Я з цим не згодна, вважаю, що духовна основа життя (підкреслено автором роботи) є значно вагомішою. Проте наша молодь не хоче розвивати свій внутрішній світ, вона не звикла заглядати в душу. Духовний світ людини проявляється в її поведінці, емоціях, спілкуванні. Люди, які духовно не розвинені, багато втрачають, деградує, вживають нецензурні слова, так, що гидко з ними спілкуватися. Образливо, що деякі не хочуть навіть спілкуватися з тими, хто має матеріальний рівень, нижчий за них" (Тамара Ф.). "Слова Ф.Тютчева: "душа обязана трудиться и день, и ночь, и день, и ночь" звертають нашу увагу на те, що всередині нас. Ми повинні бути красивими не зовнішньою, а внутрішньою красою, оскільки краса душевна ціниться набагато більше (серед нормальних людей)" (Ірина М.). "Дивлячись на ікону, людина повинна аналізувати, думати, робити для себе висновки, що означає той чи інший колір на іконі" (Руслан Б.).

Завдяки невербально-споглядальному методу студенти сприймають ікону як "емоційний дотик" до духовного світу, про що вони пишуть у своїх творчих роботах: "відчуття дотику до чогось чистого і вищого"; "ікона здивувала мене своїм теплом" та ін.

Підсумком пропедевтичного етапу стає: розуміння майбутнім вчителем іконопису як невербального засобу подання духовного світу якого можна залучитися через емоційний "дотик". Завдяки невербально-споглядальному методу набуваються знання та вміння "емоційного дотику", який сприяє формуванню готовності майбутнього вчителя до духовного розвитку; розумінню ним духовного життя не як "надбудови" чи "додатку" до матеріального, а як прояву бажання до вдосконалення внутрішнього світу.

На другому, аксіологічному етапі концептуальної моделі урізноманітнюються організаційні форми, зміст, методи і прийомів духовного розвитку майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами іконопису.

Крім вищевказаних методів "дотику" та невербально-споглядального, застосовуються такі специфічні методи, як: "введення" в духовний простір твору мистецтва та метод образно-символічного аналізу. З метою їх реалізації на практиці проводились методичні семінари з викладачами у формі ділових ігор, які дали змогу засвоїти введення в дисципліни цього етапу принципово нових способів духовного розвитку студентів засобами іконопису.

Використання специфічних методів сприяє збагненню студентами образотворчих прийомів (іконічний час, "зворотна" перспектива, світлоносність та ін.) як засобів художнього втілення мистецької аксіології. Вони з'ясовують цінності, "закодовані" в іконопису; напрацьовують вміння її образно-символічного "читання" ("філософія у фарбах", "богослов'я в образах"); розвивають символічне мислення як "другий розум" (Г.Сковорода). Завдяки використанню цих методів простежується динаміка застосування вже знайомого "методу дотику", який на даному етапі є *аксіологічним дотиком*.

У творчих роботах студенти наводять свої коментарі. "Для мене ікона – це "живопис, який розмовляє". Кожен колір, відтінок, зворот обличчя щось символізує, передаючи велику силу. Філософія – це любов до мудрості, а ікона – "мудрість у фарбах". Одне з моїх життєвих переконань – "мудрість породжує силу" (Антон С.). "Кожен художній елемент ікони має свій смисл, адже ікона – це не картина, де художник може зображати, що хоче і як хоче. Для мене кожен колір несе спочатку емоційний, а потім символічний зміст, адже ікони з самого початку писалися для людей неграмотних, які не мали можливості читати Біблію, не розумілися на мистецтві, філософії та інших гуманітарних науках. Тому колір – це самий простий спосіб показати смисл ікони. В іконі все має значення: колір, відтінок, світло, блиск, поворот голови, адже все це повинно розкрити людині глибокий духовний зміст ікони через споглядання, тому в іконі немає випадковостей" (Альона Д.). "На мою думку, ікона мислиться як образ ідеалу, довершеності, безгрішності. Якщо світські здобутки мистецтва кожен сприймає по-своєму, в залежності від особистісних якостей, то ікона є однаково зрозумілою всім. Велике значення має її символіка і не кожен може її прочитати. Проте навіть на підсвідомому рівні поєднання кольорів, жестів, знаків подає людині головні основи, догмати й цінності християнства" (Тимур Р.). "Зміст фарб на іконі ширший, ніж "червоний" чи "зелений", вони несуть глибокий зміст. Через фарби можна багато чого зрозуміти, фарби замінюють слова, є моральними нормами, за які людина не повинна виходити" (Сніжана Б.).

Підсумком *аксіологічного* етапу стали такі думки та почуття студентів: "важливо глибоко вивчати мистецтво, адже спрощене, пряме вивчення не дає справжніх знань"; "ікона навчає розум правильно бачити оточуючий світ; навчитися відчувати, розуміти, приймати правильні рішення"; ікона закликає до розвитку внутрішнього світу, але молодь не звикла заглядати в свою душу"; "нашими правильними думками ми творимо світ навколо нас"; "дивлячись на ікону, людина повинна аналізувати, думати, робити для себе висновки"; "при спілкуванні з іконою прояснюються проблеми, що не вирішувалися, вони стають мені зрозумілими і знаходяться шляхи їх вирішення"; "ікона в моєму розумінні – це вікно в духовне життя"; "пізнаючи ікону, пізнаєш себе, свій внутрішній, духовний світ".

Відповіді студентів дали змогу узагальнити результати даного етапу моделі, на якому здійснюється поглиблення невербальних способів пізнання; розуміння цінностей, відображених на іконах; набуття знань та вмінь "аксіологічного дотику", що сприяє вмінню побачити та бажанню залучитися до духовних цінностей іконопису як підґрунтя ієрархії цінностей внутрішнього світу; переживання майбутнім вчителем духовно-морального вдосконалення як процесу художньої творчості.

Підсумком *аксіологічного* етапу стає поглиблення знань тезаурусу з теоретико-концептуальних, мистецько-естетичних і психолого-педагогічних основ духовного розвитку засобами іконопису. За даним етапом студенти усвідомлюють важливість домінування цінностей внутрішнього світу над зовнішніми (принцип – "внутрішнє важливіше зовнішнього"), що актуалізує необхідність їх саморозвитку та самовдосконалення.

На третьому, *духовно-праксіологічному* етапі концептуальної моделі поетапного духовного розвитку (5-й курс навчання) викладаються дисципліни професійно-орієнтованого циклу ("Методика образотворчого мистецтва", "Кольорознавство", "Перспектива", "Психологія творчості"). Доцільно наголосити, що, коли за першим і другим етапами студенти *емоційно* та *аксіологічно* залучаються до іконописної спадщини, то на третьому, ґрунтуючись на здобутих знаннях, набувають можливості отримати практичні вміння "онтологічного дотику" до іконопису як засобу особистого духовного розвитку. Такі знання та вміння "онтологічного дотику" напрацьовуються засобом розвитку символічного мислення на ґрунті мистецтвознавчого аналізу аксіології іконопису. До методичного арсеналу використання іконопису в духовному розвитку майбутнього вчителя додатково включається метод емоціогенної ситуації "внутрішньої тиші" та метод діалогічного художнього спілкування. Викладач вводить студента в художньо-духовну реальність здобутків іконописної спадщини, проте наголошує, що збагнути її можна тільки через внутрішній духовний досвід. На даному етапі "метод дотику" має характер *онтологічного дотику*. Педагог пояснює метод занурення в стан "внутрішньої тиші", акцентує увагу студентів на зображенні очей на іконах ("очі – дзеркало душі"), де виражено стан "внутрішньої тиші" людського серця. Крім того, онтологічний характер "методу дотику" уможлиблює здатність "вимірювати себе" через "введення" в духовний простір здобутків іконопису (самоспостереження, переживання власної духовної недосконалості); поглиблює поняття "творчої свободи" як величі особистості, відкритості власній глибині, звільненні від пристрастей, що перешкоджають духовному розвитку; спрямує вольові зусилля на пошук шляхів духовного самовдосконалення. Наставник підкреслює, що діалогічне художнє спілкування уможлиблюється через впорядкування емоцій і думок, а стан "внутрішньої тиші" переживається тоді, коли тілесне життя "завмирає" в очікуванні духовного діалогічного спілкування з іконою. Перед студентами ставиться завдання – визначити самим ті здобутки іконопису, спілкування з якими найбільшою мірою сприяє їх духовному розвитку. Спостереження за діяльністю студентів у ході лабораторних занять засвідчило усвідомлення ними власної духовної недосконалості в процесі спілкування з мистецькими здобутками та необхідності впорядкування складників духовного розвитку: розуму, почуттів та волі.

Важливим аспектом цієї роботи стало вивчення рефлексії студентів у формі письмових звітів, у яких відображено думки, почуття, асоціації, що виникають у процесі спілкування з іконописом. Звіти виконувалися самостійно в поза аудиторний час і підлягали глибокому аналізу на предмет сутності духовного розвитку студентів. Зокрема, були отримані відповіді: "Ікона "Трійця" здивувала мене своїм теплом. Мені вона здається об'ємною і, коли поєднати лінії поглядів ангелів, то здається, що їх погляд спрямований на мене. Створюється враження, що немає ніякої межі й ікона "перетікає" в наш сучасний світ і може дати відповіді на всі мої запитання" (Марина М.); "Ікона "Микола Чудотворець": весь зміст ікони виражено в очах. Це якась внутрішня сила, спокій, здається, що він глибоко дивиться в мою душу" (Олександр Д.); "Христос дивиться прямо на нас, але без докору, без недоброзичливості. Вважаю, що в іконі не повинно бути емоцій, що дає можливість кожному споглядальнику побачити своє, без відбитку автора. Втішним для мене є те, що Христос тримає Біблію при собі. Він не протягує її нам, не нав'язує. Для мене це дуже важливо, і коли я дивлюсь на ікону, мені хочеться стати кращою, вдосконалити себе, змінити все" (Микола М.).

Виконання творчих завдань дає потенційну можливість майбутньому вчителю показати своє сприйняття духовного світу через іконопис, "доторкнутися" до його онтологічного й духовного виміру мистецьких цінностей та виявити бажання до вдосконалення внутрішнього світу. Відомо, що тільки за умов особистого усвідомлення та вироблення здатності до діалогічного спілкування з іконописом набувається внутрішній духовний досвід. Майбутній учитель стає здатним "увійти" як у мистецький, так і в духовний простір іконопису. Він долає етапи свого духовного становлення. "Проходячи в духовному розвитку етапи самовизначення і самоздійснення, людина перебуває поміж двома світами – повсякденним, швидкоплинним і космічним, вічним" [1, с. 244].

Підсумком третього, *духовно-практичного* етапу є збагнення студентами онтологічної єдності мистецтва, мудрості та краси як засобу духовного розвитку; набуття знань та вмінь "онтологічного дотику", що сприяє прояву бажання до вдосконалення внутрішнього світу; самозаглиблення з метою самовдосконалення; самопізнання у процесі рефлексивного спілкування з мистецькими здобутками.

**Висновки.** Залучення специфічних методів мистецької педагогіки в духовному розвитку майбутнього вчителя засобами іконопису дозволяє суттєво збагатити педагогічні шляхи духовного розвитку майбутнього вчителя засобами мистецтва. Простежена нами динаміка використання специфічних методів засвідчила розширення педагогічних можливостей сприйняття іконопису від естетичного до духовно-онтологічного через зміни внутрішнього світу особистості майбутнього вчителя. Вона сприяє опануванню майбутнім учителем діалогічного спілкування з іконописом, набуттю ним духовного досвіду та здатності перенесення його в професійну діяльність.

### **Література**

1. Енциклопедія освіти / [ред. В. Г. Кремінь]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Рашковська В.І. Концептуальна модель поетапного духовного розвитку майбутнього вчителя засобами образотворчого православного мистецтва / В.І. Рашковська // Імідж сучасного педагога. – 2011. – № 8-9 (117-118). – С. 43-48.

3. Рашковська В.І. Теоретичні і методичні основи використання образотворчої православної спадщини в духовному розвитку майбутнього вчителя: Автореф. дис. канд. педагог. наук: 13.00.04 / Рашковська Валентина Іванівна; Запоріжжя. – Запоріжжя, 2010.– 40 с.